

УДК: 66.01+87.3в05

ПРОСТІР-ЧАС ПОЛІТИЧНОГО ВИМІРУ БУТТЯ ЛЮДИНИ

Олександр Сорба

*Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Університетська, 1,
Львів, 79000, Україна, olexander_s@yahoo.com*

Методологічною основою цього дослідження є принципи формально-логічного апарату Г. Гюнтера та екзистенційна філософія М. Гайдеггера. В процесі аналізу встановлено, що під простором-часом політичного виміру буття людини слід розуміти динамічну форму перетвореного „буття-світу-в-мені”, наявного в третьому онтологічному локусі (кенограмі). Розуміння такого простору-часу поглиблюється введенням концепту „присутність відсутностей”, тобто реалізовану через людську суб'єктність відсутність реального світу через присутність його в ролі образів „відфільтрованих” часом у відповідності до головного критерію – „проекції самої людини”. На основі цієї системи теоретичних положень стверджується поглинання просторової складової часовою складовою саморозгортання людини в політичному полі буття, і перетворення індивідуального виміру політичного простору в „часовий простір” політичного виміру буття людини.

Ключові слова: простір, час, політичне поле, буття людини.

Проблема визначення просторово-часових вимірів політики значною мірою ускладнюється неоднозначністю розуміння природи самої політики, яка, з одного боку, є рухомою складовою багатовимірного процесу реалізації існування людини (її саморозгортання) і виявляє тою чи іншою мірою свою присутність у всіх сферах життєдіяльності людини; з іншого боку, під політикою можна й потрібно розуміти певну активну „субстанцію”, що утворилась у результаті складного процесу відчуження особливого роду активності самої людини, якою політика залишалась до свого відчуження. У першому випадку ми маємо справу із просторово-часовими вимірами буття самої людини в її проекції на політичну площину або людським буттям, кодифікованим особливим чином, де політика виступає своєрідною системою символізації дійсності. В другому ж випадку йдеться про умовне субстанціювання політики і, йдучи за цією логікою, можливість існування особливого просторово-часового виміру буття політики, параметри якого задаються її (політики) внутрішніми закономірностями та принципами, а не екстраполюються від людини, відповідно до принципів її життя.

Ми розуміємо складність поставленої проблеми й свідомі того, що обсяг наукової статті не дозволить розкрити її повною мірою. Свідомо звужуємо предмет нашого дослідження, залишаючи в полі уваги лише проблеми визначення простору-часу буття людини в його політичному вимірі.

Отже, будемо виходити із твердження про те, що політика як поле реалізації буття влади може бути онтологічно закріплена як „присутність відсутностей”. Таке твердження не логічний каламбур, а вербальний виразник суті політики як універсальної, перетвореної форми опосередкованого буття людини, соціальності та цілого світу в його антропологічному вимірі. „Присутність відсутностей” постає схематичним нарисом онтологічного локусу політичного буття, тобто буття людини в політиці, та буття світу через політику (політично опосередкованого, спроектованого). Останнє твердження, незважаючи на його надмірну претензійність та сміливість, ми зробимо головним предметом свого дослідження і, спираючись на визначений методологічний апарат, спробуємо обґрунтувати його справедливність.

Вихідна установка, задана специфічним розумінням природи політичного як наперед заданої мети роботи, змушує нас перенести проблему дослідження природи політики в площину предметного поля політичного Простору-Часу. Обґрунтовувати доцільність такого перенесення на початку цієї статті нам видається неможливим, й аргументувати таке перенесення ми плануємо в ході цілого дослідження, це також є одним із завдань, що потребує свого вирішення; пошук відповіді на обидва питання є паралельним процесом єдиної аналітичної дії.

Ще одним завданням нашого дослідження, постановка якого передуватиме двом попереднім, є з'ясування методологічних основ дослідження простору-часу, виявлення гносеологічних перспектив та меж вивчення такого предмету.

Це дослідження ми проведемо, виходячи з головних принципів парадигми екзистенційної аналітики, найяскравішим представником якої справедливо вважається Мартін Гайдеггер. Інструментальне ж доповнення до заявленої парадигми, а також формально-логічною основою нашого аналізу виступатимуть ключові положення концепції часу Г. Гюнтера [2], предметне поле якої, шляхом використання методу аналогії, ми розширюємо до обсягів поняття „простір-час”. Однак, віддаючи належне науковим здобуткам Г. Гюнтера, глибині та оригінальності творчої думки автора, ми вважаємо за необхідне зазначити, що наше дослідження аж ніяк не має на меті відобразити все розмаїття та складність ідейного змісту формально-логічного апарату, сформульованого автором. Ми вибірково використовуємо лише деякі принципи, ідеї автора, які в ході свого перенесення на площину предметного поля нашої роботи втрачають зв'язок із вихідною теоретичною системою, стають чимось іншим і тому в жодному випадку не можуть скласти адекватного уявлення читача про теорію Г. Гюнтера, однак не згадати ім'я людини, праці якої суттєво змінили наші погляди, було б несправедливо.

Протягом своєї майже трьохтисячолітньої історії європейська філософія, а слідом за нею європейська наука та культура поділяли універсум на об'єктивне й суб'єктивне та не визнавали жодного іншого ділення та жодної іншої – третьої – реальності. Змінювалось, щоправда, „наповнення” цих категорій. До „об'єктивного” зараховували не лише матеріальні речі, але нерідко й ідеї, загальні

поняття і т. д. В ролі ж „суб’єктивного” традиційно розглядались думки людей, перш за все, їх уявлення та чуттєві сприйняття. Західноєвропейська думка, таким чином, незмінно ґрунтувалась на методологічному принципі „дуалістичних цінностей”, виходила з наявності лише об’єктивних та суб’єктивних феноменів. Цей принцип склався в античній філософії та науці завдяки сформованому ще в рамках міфологічної свідомості механізму мислення бінарних опозицій.

Сповідуючи ще й принцип філософського монізму, тобто зведення всього різноманіття універсуму (світу) до єдиної основи, до єдиної субстанції, більшість грецьких філософів та вчених почали розглядати в ролі значущого, точніше, такого що має предметне значення, лише одну із зазначених реальностей – об’єктивне. Іншу ж – суб’єктивне – розглядали як таку, що не має предметного значення, як таку, що нічого реального, існуючого в об’єктивному світі позначати не може, бо не має предмета, який вона могла б позначати. Г. Гюнтер назвав таку реальність недесигнативною, тобто безпредметною, такою, що не володіє визначеним предметом з-поміж речей об’єктивного світу.

В середні віки замість ідеї (в Платоновому трактуванні) „прийшли” загальні поняття (реалії), які є відображенням в головах людей платонівських ідей: Добро, Благо, Мужність – вони існують незалежно від окремої людини та є поняттями про добро, про благо, про мужність і т. д.; вони існують лише в головах окремих людей, хоча й є спогадами про ідеї. В результаті суб’єктивне „набуло” своїх „речей” і також стало десигнативним. Плутанина зростає ще більше внаслідок тієї обставини, що суб’єктивне має в собі елементи об’єктивного змісту: наприклад, відчуття та сприйняття, будучи суб’єктивними та символічними за своєю формою, є, як правило, об’єктивними за своїм змістом, джерелом.

Європейська наука протягом всієї своєї історії вела перманентну боротьбу із суб’єктивністю. Ця позиція – наслідок прийнятого в європейській культурі принципу логічного формалізму, який дозволяє лише логіку подвійних значень (згідно із законом вилучення третього), виходячи з існування лише двох онтологічних сутностей (локусів) – Буття та Мислення.

Це означає, що в основі класичної логіки покладено вже розглянуту вище онтологію, яка має біполярну структуру – Мислення та Буття. Разом із тим, очевидно, що простір і час не можна однозначно віднести ні до першого, ні до другого. Але якщо так, то не залишається нічого іншого, як приписати простору-часу окреме буття, його власну онтологію (власний онтологічний локус). Уведення такого третього онтологічного локусу потребує нової символічної мови для опису взаємовідношення між Буттям, Мисленням та Простором-Часом. На його позначення ми вводимо поняття, за аналогією до теорії Г. Гюнтера [2], новий тип логічного символу „кенограма” (від гностичного терміну „кенома” – абсолютна порожнеча, яка розуміється як повна відсутність будь-якого речово-матеріального начала). Індивідуальна кенома означає порожнє місце чи онтологічний локус, який у сукуп-

ності з іншими кенограмами може розглядатись як певний патерн (модель, форма, схема, структура).

Цей третій онтологічний локус простору-часу виникає паралельно із формуванням особистісного індивіда, й не можна однозначно встановити домінуючу спрямованість взаємозумовленості та взаємовизначеності двох даних актів, які через свою принципову недоконаність у своїй сутнісній визначеності зберігають низку ознак процесійності.

Особистість людини формується в процесі тріадичної взаємодії між оточуючим світом, його образом та процесом продукування образу, тобто в акті само-рефлексії, виокремлення індивіда з навколишнього світу та формування його активної, опозиційної суб'єктності як його онтологічної основи, на противагу до більш ранньої міфологічної схеми самопереживання „себе-у-світі” як певної сукупної єдності нероздільного буття. Ніщо інше, як час, стало руйнівником міфу, а простір (дитя часу, нероздільно зв'язаний із ним) – матрицею людської суб'єктності.

Традиційна логіка не враховує подвійності людської суб'єктивності, адже суб'єктивність – це не лише завершений образ світу, але й живий процес продукування образу, тобто розгортання власної суб'єктивності, тобто рух у просторі-часі власної суб'єктності. Прихованість буття – його атрибутивна властивість, яка закриває сутність буття від усього суцього, й лише „вторгнення” в приналежну частину буття, підкорення все нових його горизонтів утворює сутність саморозуміння, тобто розуміння „буття-світу-в-мені”. Розкриті буття світу постає у вигляді образу, отриманого внаслідок поширення себе, власного саморозгортання. Процес такого саморозгортання ми вважаємо владою або реалізацією влади, і відповідно утворений простір-час як „результат” цього процесу з певною долею умовності можна назвати політичним простором-часом, який і репрезентує образ світу, втілюючи перетворену форму його буття, явленого в новому онтологічному локусі (згідно з вищенаведеною методологією). Тому політичний (владний) простір-час як новий онтологічний локус розкривається як „присутність відсутностей”, тобто реалізована через людську суб'єктність відсутність реального світу через присутність його в ролі образів – параметрів матриці політичного простору-часу. М. Хайдеггер пише: „Мислення – це мій рух, та рух мого знання в часі” [1, с. 224]. Він відзначає, що час виконує функцію своєрідного „дзеркала”, в якому відбивається зовнішній світ, але світ „переломлений” через свідомість суб'єкта, і в тому ж дзеркалі відбивається суб'єктивна, активна діяльність суб'єкта пізнання. Так, на думку Н. Лосского, сам „світ не знаходиться у часі та просторі: навпаки, час та простір знаходяться в світі, оскільки діячі надають своїм проявам ці форми” [3, с.217]. Просторовість притаманна світу „лише у внутрішньо світових відношеннях деяких проявів субстанційних діячів”.

Коли ми пишемо про політичний простір-час як „результат”, ми не випадково вживаємо слово результат у лапках, адже результат передбачає певну сталу dokonаність, однозначну визначеність. Таке твердження не можна вважати справедливим щодо політичного простору-часу, бо розкриття природи речей передбачає їх включення в систему інших речей і т. д., в цьому причина перманентного прагнення людини до саморозгортання (реалізації влади). Втім, якщо включити певну річ у систему інших речей, то вона може бути змінена (перетворена) під дією останніх, і лише в процесі такої зміни (перетворення) розкриваються ті чи інші її якості, властивості речі. Очевидно, що в цьому випадку йдеться лише про ті речі, які володіють властивістю валідності. Валідність – це така властивість речі, при наявності якої входження речі в систему істотно перетворює (змінює) цю річ. Якщо ж річ позбавлена такої властивості, то включення її в систему інших речей не має сенсу. Однак виявлення валідності детермінується не лише природою речі, а й характером системи до якої вона включається, тому відносною є сама властивість виявляти ті чи інші властивості в тій чи іншій системі. Звідси, ми робимо висновок про те, що реалізація влади (розгортання людини) призводить не лише до кількісної, але й, що набагато важливіше, якісної зміни параметрів політичного простору-часу. Така зміна є рухом, що описується почерговим заміщенням дискретних станів політичного простору-часу. Причому в цьому випадку ми без видимої втрати можемо дистанціюватися від метричних властивостей самого простору-часу та його змінюваності, подібно того, як ми дистанціюємося від такої властивості лінії, як її товщина?

Таким чином, на цьому етапі нашого дослідження ми дійшли висновку про те, що буттєвість, присутність людини у світі виявляється у русі людської суб’єктності у вимірі політичного простору-часу, явленого як онтологічний локус („кенограма”) „присутності відсутностей”. Причому результатом такого способу існування людини є творення „подібності буттю”. Сконцентруємося на понятті „подібність буттю”. Це є не повністю адекватне відображення, не подвоєння буття, а продукування того, що подібне буттю – в цьому одна з функцій феномена часу. Очевидно, доцільно прийняти положення, згідно з яким, поняття часу може виконувати низку функцій. Ми вже згадували про виведену М. Хайдеггером функцію категорії часу, визначену за аналогією до функції „дзеркала”.

Функція дзеркала – це не єдина функція, і, більше того, ця функція може певним чином співвідноситися з іншими функціями. Саме уявлення про дзеркало, аналогія із дзеркалом містить багато в чому метафізичний характер. Річ у тому, що весь зовнішній світ відображається у внутрішньому світі суб’єкта, точніше, всі уявлення про зовнішній світ повинні бути „переломлені” у внутрішньому світі суб’єкта. Людина може здійснювати взаємодію з об’єктами зовнішнього світу тільки тоді, якщо він виходить із цих уявлень.

Для того, щоби полегшити завдання зрозуміти ці залежності, розглянемо деякі аспекти взаємодії зовнішнього та внутрішнього й ту роль, яку відіграє фактор часу в цій взаємодії.

Фактор часу – це своєрідний фільтр. Дійсне дзеркальне відображення, як і кожна модель, – це завжди відображення неповне, однозначно неізоморфне. Цю неповноту, „вичерпність” відображеного можна до певної міри прояснити, використовуючи поняття „фільтр”. Фільтр щось пропускає, щось затримує. Таким чином, час виступає критерієм чи механізмом відбору критеріїв детермінації „присутності відсутностей”, формуючи в такий спосіб, або, точніше, доповнюючи себе утворенням просторового виміру буття „людини-в-світі”.

Головним, а можливо і єдиним критерієм такої „фільтрації” виступає „проект самої людини”; такий головний критерій розкладається на низку складових, кожна з яких може вважатися окремим критерієм, доцільніше було б означити їх словом „підкритерії”, але з огляду на валідність цих критеріїв-складників, стверджуємо, що лише в системній єдності „проекту людини” вони набувають свого істинного значення, тому таке дроблення можливе лише в межах категоріального аналізу, проведення якого дозволяє нам виділити такі підкритерії, як: політичні цінності (насамперед), а також, соціальні очікування, психологічні установки, ментальні особливості, традиції та нашарування історичного досвіду тощо.

Однак в структурі часу, в плані його модусів (теперішнє, минуле й майбутнє) фундаментальну роль відіграє саме майбутнє, яке є проекцією минулого, переоціненого (відфільтрованого) через теперішнє. Так синтезуючу роль модусів політичного часу, на нашу думку, відіграє „інтерес”. Саме „інтерес” виростає з минулого, акумулює теперішнє та припускає, передбачає майбутнє. Таким чином, інтерес виступає інтегруючим фактором та детермінантою політики як особливої сфери реалізації „присутності відсутностей”, інакше, кенограми „буття-світу-в-мені”, визначивши напрямок та параметри руху людини в політичному просторі-часі. Інтерес можемо вважати одним із принципів побудови моделей політичного часу. Модель політичного часу, акумулюючи все розмаїття критеріїв відбору, факторів детермінації складного процесу утворення політичного простору, задаючи його структурні показники, параметри режиму протікання змін, тощо.

Підсумовуючи результати проведеного аналізу, можемо констатувати, що в ході дослідження ми дійшли таких висновків: нами було визначено онтологічний локус простору-часу, на позначення якого вжито логічний символ – „кенограма”, остання розглядається як певний патерн (модель, форма, схема, структура), тобто як повна відсутність будь-якого речово-матеріального начала.

Причому формування такого онтологічного локусу відбувається паралельно з актом саморефлексії людини, тобто виділення її в процесі тріадичної взаємодії з навколишнього світу та формування її активної, опозиційної суб’єктності (цей процес нерозривно пов’язується із руйнуванням міфу).

Розкриття прихованої від усього сущого сутності буття відбувається через утворення сутності саморозуміння, тобто розуміння „буття-світу-в-мені”, результатом якого є утворення образу, отриманого внаслідок власного саморозгортання, який ми інтерпретуємо як реалізацію влади, коли йдеться про саморозгортання людини в середовищі соціальних взаємодій, а також науково-практичної діяльності у ставленні до світу матеріально-речового (однак останнє не є достатньо значимим у межах нашого дослідження і тому залишається нерозкритим у тексті роботи). Утворений у ході цього політичний простір-час як динамічна форма перетвореного „буття-світу-в-мені”, явленого в новому онтологічному локусі, розкривається як „присутність відсутностей”, тобто реалізована через людську суб’єктність відсутність реального світу через присутність його в ролі образів – просторово-часових параметрів матриці політичного виміру буття людини.

У дослідженні також здійснено аналіз самостійної категорії часу та визначено її місце й функціональне наповнення у цілісній системі „простір-час”. Фактор часу розуміється як „фільтр”, який, беручи за основу „проект самої людини”, виступає критерієм чи механізмом відбору критеріїв детермінації „присутності відсутностей”, формуючи в такий спосіб або, точніше, доповнюючи себе утворенням просторового виміру буття „людини-в-світі”.

У статті також проаналізовано категорію „інтерес”. Останній виступає в ролі синтезуючого фактору модусів політичного часу, адже він виростає з минулого, акумулює теперішнє та припускає, передбачає майбутнє. В такий спосіб інтерес постає основою побудови моделей політичного часу як основоположного принципу формування політичного простору.

Повертаючись до аналізу головної категорії нашого дослідження, – простору-часу політичного виміру буття людини, – візьмемо на себе сміливість завершити висновок проведеного аналізу відкритою тезою, тобто такою, яка, даючи відповідь на одне питання, провокує постановку низки нових невирішених проблем, окреслюючи тим самим напрям подальшої роботи дослідника.

Кожним реченням пропонованого тексту ми стверджували відхід від доцільності (чи навіть цілковите заперечення доцільності) інтерпретації політичного простору-часу в тому розумінні, до якого нас зобов’язує методологія геополітики та хронополітики, кожна з яких займається дослідженнями проблем відповідно простору й часу політики, але незмінно виходить із фізичного розуміння цих категорій (прихильники такого підходу стверджують, що саме фізика пропонує вичерпне й універсально-наукове тлумачення цих понять, випускаючи з поля зору хоча б те, що навіть у сфері точних наук, зокрема фізики, існує чимало цікавих і зовсім неподібних одна до одної теорій простору й часу); таке трансдисциплінарне перенесення, на наше глибоке переконання, є невиправданим і методологічно некоректним.

Ми наполягаємо на тому, що в межах політичної науки під політичним простором слід розуміти певний продукт політичної дії, межі визначеності та структурованість якого задаються політичними відносинами, які „аксіоматично” задаються як причинні відносини, що подаються у формі статистичної тенденції вірогіднісного механізму виробництва подій політичної сфери. Така “самовідтворювана структура” не є ні соціальним явищем, ні інструментальним конструктом, ні інтерсуб’єктивним консенсусом “наукового товариства”, що прив’язується до явища. Таким чином, ми визначаємо політичні відносини як об’єктивну структуру, що в кінцевому підсумку, існує незалежно від волі та свідомості людей.

На відміну від політичного простору, в основу якого покладено принцип цілераціональності, політичний час функціонує, як це було з’ясовано вище, відповідно до принципу ціннісно-раціональної зумовленості, а тому, якщо політичний простір замикається на собі, „випадаючи” за межі часової координати, постійно відтворюючи алгоритми, які обираються з наперед заданого спектру альтернатив, від початків потенційно закладених у його (простору) власній природі, то політичний простір-час індивіда детермінується його (індивіда) внутрішньою природою, яка, виходячи з вищевикладених тверджень, розкривається лише в часі, а простір „згортається” до меж предмета, який вже не має просторової визначеності – самопереживання особи (як процес) і „проект самої людини” (як результат процесу). Таким чином, простір-час політичного виміру буття людини поглинається політичним часом, а простір можна лише умовно визнати як „часовий простір”.

1. Винтер Ш., Хайдеггер М. Определение метафизики // Реферативный журнал ИНИОН. – Серия 3. Философия. – №3. – М., 1994. – С. 244.
2. Лепилин С.В. Готхард Гюнтер / http://www.chronos.msu.ru/biographies/lepilin_gunter.html. (интернет-ресурс).
3. Лосский Н.О. Чувственная, интеллектуальная и мистическая интуиция. – М.: Б. в., 1995. – С. 214–231.
4. Хайдеггер М. Бытие и время / Пер. с нем. – М.: AD MARGINEM, 1997. – 451 с.
5. Хайдеггер М. Прологомены к истории понятия времени. – Томск: Издательство “Водолей”, 1998. – 384 с.

SPACE-TIME OF THE POLITICAL MEASUREMENT OF EXISTENCE OF A HUMAN

Olexandr Sorba

*L'viv National Ivan Franko University, Universytets'ka Str., 1, L'viv, 79000, Ukraine,
olexander_s@yahoo.com*

A methodological basis of the given research is principles of the formal – logic device of G.Günter and M.Heidegger's existential philosophy. During the analysis it is established, that it is necessary to understand the dynamic form as space - time of political measurement of existence of a person transformed "being – the world – in me", available in the third ontologic locus (kenogramm). Understanding of the given space – time deepened by the introduction of a concept „ presence of absence ", that is realized through human subjectivity absence of the real world through its presence in the roles of images "filtered" by time according to the main criterion – “a projection of the person”. On the basis of the given system of theoretical positions absorption of spatial making by time making self-expansions of the person in a political field of being, and transformation of individual measurement of political space to “time space” political measurement of a person are affirmed.

Key words: space, time, a political field, being of a person.

Стаття надійшла до редколегії 8.02.2005

Прийнята до друку 25.10.2005